

REVOLUTSIOON JA RAHVAS 1940. AASTAL

O. Kuuli

1930. aastate lõpus hakkas fašistlik Saksamaa elu viima oma maailmavallutusplaane. Austria annekteerimisele ja Tšehhoslovakkia alistamisele järgnes Poola purustamine. Rahvusliku hävingu oht kerkis Baltimaade kohale. Neis tingimuses põimus klassivõitlus tihedalt üldrahvuslike huvide kaitsega. Seostusid küsimused: "Kas kodanluse diktatuur või proletariaadivõim?" ja "Kas eesti rahvas jääb püsima või mitte?"

Kodanlus on end ikka pakkunud välja rahvuslike huvide kaitsjana. Mõnedel ajalooerioididel on ta tõepoolest juhtinud rahvuslikke liikumisi, mis ühendasid enamuse vastava rahvuse liikmetest. Nii oli see näiteks võitluses feodaalse killustatuse ja rahvusliku rõhumise vastu kapitalismi tekke ajajärgul. Muidugi lähtus kodanlus ka siin eelkõige oma majanduslikest huvidest. Ta taotles tsentraliseeritud riigivõimu, mis soodustaks kapitalistlike suhete arenemist, ta püüdis endale kindlustada oma rahvuslikku turgu.

Kodanlikus ideoloogias oli ja on keskne koht nationalismil: rahvus, selle ühtsus ja tugevus olevat ühiskonna kõrgeim väärtus, klassivõitlus viivat aga rahvuse nõrgenemisele ja langusele. Kodanlikule nationalismile on iseloomulik oma rahvuse kõrgemale seadmine teistest. Klassiteadlik proletariaat on nationalismile vastu seadnud proletaarse internatsionalismi, s.o. proletariaadi rahvusvahelise solidaarsuse võitluses kapitali ikke vastu /1/.

Kodanlikud ideoloogid väidavad, et proletaarne internatsionalism on vaenulik rahvusele ja rahvuslikele huvidele, et marksistidel puudub isamaa-armastus, patriotism. Klassiteadliku proletaarlase suhtumist isamaasse analüüsis V.I. Lenin oma artiklis "Sõjakas militarism ja sotsiaaldemokraatia militarismivastane takтика" (1908. a.). Selles kritiseeris ta ühelt poolt Vollmari ja teiselt saksa parempoolseid sotsiaaldemokraate, kes kutsusid üles töölisi koos kodanlusega "isamaad kaitsma" (s.o. õigustasid kodanluse militarismipoliitikat), teiselt poolt aga Hervé'd ja tema pooldajaid, kes propageerisid nihilistlikku suhtumist isamaasse. V.I. Lenin kirjutab: "Et "proletaarlastel ei ole isamaad", on tõepoolest öeldud "Kommunistlikus manifestis"; et Vollmari, Noske ja Ko seisukoht "lõõb näkku" sellele internatsionaalse sotsialismi põhilisele teesile, on samuti tõsi. Kuid sellest ei järeldu veel, et on õige Hervé ja erveistide väide, et pro-

letariaadil on ükskõik, millisel isamaal ta elab: kas ta elab monarhistlikul Saksamaal või vabariiklikul Prantsusmaal või despootlikul Türgimaal. Isamaa, s.t. antud poliitiline, kultuuriline ja sotsiaalne keskkond, on kõige võimsam tegur proletariaadi klassivõitluses... Proletariaat ei saa suhtuda tuimalt ja ükskõiksest oma võitluse poliitilistesse, sotsiaalsetesse ja kultuurilistesse tingimistesse ja järelikult ei saa ta olla ükskõikne ka oma maa saatuse suhtes. Kuid maa saatust huvitab teda vaid niivõrd, kui võrd see puutub tema klassivõitluse, mitte aga mingisuguse kodanliku "patriotismi" tõttu..." /2/.

Tuginedes V.I. Lenini seisukohtadele rõhutas Georgi Dimitrov Kommunistliku Internatsionaali VII kongressil (1935. a.): "Meie, kommunistid, oleme igasuguse kodanliku natsionalismi leppimatud ja printsiipiaalsed vastased. Kuid me ei ole rahvusliku nihilismi pooldajad ja ei esine kunagi sellistena. Töölise ja kõigi töötajate kasvatamine proletaarsete internatsionalismi vaimus - see on iga kommunistliku partei üks põhiülesandeid. Kuid kes arvab, et see lubab või isegi kohustab teda sülitama laialdaste töötajate hulkade rahvuslikele tunnetele, on kaugel tõelisest bolševismist ega ole midagi mõistnud Lenini õpetusest rahvusküsimuse kohta." /3/.

Laieneva hitlerliku agressiooni tingimustes tõusis rahvuslike huvide kaitse probleem kommunistlike parteide tegevuses esiplaanile. Samal ajal ilmnes paljude maade kodanluse võimetuse kaitsta oma maa rahvuslikku sõltumatust. Hirm sotsialistliku revolutsiooni ees muutis kodanluse saksa fašistide kuulekaks teenriks. Täiel määral kehtib see Baltimaade kodanluse kohta 1930. aastate lõpus.

Palju suuri sõnu rahvuse huvide kaitsmisest ning rahvuslik reetmine tegelikkuses - nii võib iseloomustada kodanliku Eesti valitsusringkondade poliitikat 1930. aastate teisel poolel. Teatavasti haaras 12. märtsil 1934 Pätsi-Laidoneri rühmitus võimutäie riigis enda kätte ja asus järk-järgult sisse seadma fašistlikku laadi režiimi Eestis. Sellega kaasnes väga intensiivne ja mitmekülgne natsionalistlik propaganda. Viimasega tegeles nii ministeeriumi õigustes riiklik propagandatalitus kui ka fašistlik aiupartei Isamaaliit. Kogu selle propaganda põhiloosungiks oli "rahvusterviklikkus", mis taotles klassivõitluse nõrgendamist "ühiste rahvuslike huvide" sildi all. Selles suhtes on väga iseloomulik Isamaaliidu põhikirja esimene paragrahv: "Isamaaliit on ühing, mille sihiks on sise- ja väliselt tugev Eesti riik ja Eesti isamaa. Isamaaliit arendab sihi saavutamiseks kogu Eesti rahva kooskõlalist edenemist ja ühtekuuluvuse vaimu, kõikide rahvakihtide kindlat koostööd, üksmeelsust ja riiklikku mõtlemisviisi, et ühendada Eesti rahvast Eesti isamaa eesmärkide teenimisele, oma riikliku võimu kaitsele ja juhtimisele." /4/.

Paraku ei olnud suurejoonelise "rahvasterviklikuse" propaganda kuigi efektiivne, eriti töölisklassi suhtes. Ei aidanud ka repressioonid klassivõitlust oluliselt summutada. Eesti kodanlus oli oma diktatuuri kehtestanud ja seda säilitanud tänu imperialistlike suurriikide abile. Kodanliku Eesti Vabariigi esimese poolteise aastakümne jooksul olid esiplaanil sidemed Inglismaaga. Alates 1930. aastate keskpaigast hakkas aga Eesti majanduses ja poliitilises elus järkjärgult domineerima fašistliku Saksamaa mõju. Põhjus oli lihtne: Inglismaa õhutas igati hitlerlaste tungi itta hävitamaks Nõukogude Liitu. Seoses sellega andis Inglismaa fašistlikule Saksamaale vabad käed Balti- maade suhtes.

Fašiseeruva eesti kodanluse põhijõud läksid meel- sasti üle uue peremehe teenistusse, lootes viimaselt tuge oma klassipositsioonide kindlustamisel ja suuri kasumeid Eesti majanduse rakendamisest hitlerliku sõjavankri ette. Suurenesis saksa kapitali assigneerin- gud Eesti tööstuses. Kiiresti kasvas Eesti-Saksa kau- bavahetus. Aasta-aastalt suurenes Pätsi valitsuse dip- lomaatiline toetus Saksamaa agressiivsele poliitika- le. 1936. aastal tegi Eesti kindralstaabi ülem kind- ral N. Reek koos sõjaväe luureülema kolonel R. Maasin- guga kaks pikemat visiiti Saksamaale. See pani aluse pidevale koostööle Eesti ja Saksa sõjaväevõimude va- hel. Süstemaatiliseks kujunesid Saksa kõrgemate sõja- väelaste ja luuretegelaste "külaskäigud" Eestisse. Jõudumööda aitas kodanliku Eesti luure kaasa Saksa luure varustamisele andmetega Nõukogude Liidu relvas- tatud jõudude kohta /5/.

Mida võis anda eesti rahvale tüürimine fašistli- ku Saksamaa sõiduvette? Kui mitte varem, siis hilje- malt 1939. aasta suveks pidi igale poliitiliselt kir- jaoskajale inimesele selge olema, et hitlerlastelt ei ole väikerahvustel midagi head oodata. Sellest hooli- mata tegid Eesti kodanlikud võimumehed omalt poolt kõik, et nurja ajada hitlerliku Saksamaa vastase kol- lektiivse julgeoleku süsteemi loomist. Selgelt ilmnes see positsioon Inglismaa, Prantsusmaa ja NSV Liidu va- heliste läbirääkimiste ajal 1939. aasta suvel. Kapi- talistliku korra säilitamise nimel oli eesti kodanlus valmis maha müüma oma maa sõltumatuse, muutma Eesti saksa fašistide võimu all olevaks territooriumiks, oli valmis hitlerlaste vasallina osalema Nõukogude Liidu vastases sõjas.

Eesti valitsevate ringkondade plaanid läi sega- mini Nõukogude Liidu ja Saksamaa vaheline mittekalla- letungi leping. Veendununa selles, et Inglismaa ja Prantsusmaa valitsustega ei ole võimalik saavutada kokkulepet ühiseks tegevuseks agressori vastu, võttis Nõukogude valitsus vastu Saksamaa ettepaneku sõlmida mittekallaletungi pakt (25. augustil 1939). Saksamaa taotles selle ettepanekuga NSV Liidu neutraliseeri- mist, et vallutada kõigepealt Lääne-Euroopa maad. See-

järeel kavatsesid hitlerlased tungida kallale Nõukogude Liidule. Paktist keeldumine oleks tähendanud Nõukogude Liidule sõda Saksamaaga äärmiselt ebasoodsates tingimustes. Leping Saksamaaga võttis aga imperialistlikelt riikidelt võimaluse luua ühine Nõukogude-vastane rinne ja andis Nõukogude Liidule ajapikenduse oma kaitsevõime tugevdamiseks. Ühtlasi peatas NSV Liidu - Saksamaa mittekallaletungileping esialgu hitlerlaste agressiooni Baltikumi suunas.

Oma loodepiiri kindlustamiseks tegi Nõukogude valitsus 25. septembril 1939. aastal ettepaneku Eesti kodanlikule valitsusele sõlmida vastastikuse abistamise leping. See pidi ühtlasi tagama Eesti julgeoleku. Eestis võimalikele ringkondadele ei olnud lähenemine Nõukogude Liiduga meeltemööda. Nad pöördusid toetuspalvega fašistliku Saksamaa poole. Viimane vastas aga eitavalt - oli ju Hitler planeerinud kallaletungi Nõukogude Liidule hilisemale ajale. Arvestades kujunenud olukorda, nõustus kodanliku Eesti valitsus abistamispahtiga. Selle alusel rajati Eesti territooriumile mõned Nõukogude sõjaväebaasid piiratud väekontingendiga. Analoožilised paktid sõlmis Nõukogude Liit 1939. aasta oktoobri alguses Läti ja Leeduga.

Diametraalselt erinev oli eesti rahva erinevate klasside ja sotsiaalsete kihtide suhtumine NSV Liiduga sõlmitud pakti. Eesti kodanlus eesotsas Pätsi-Laidoneri klikiga võttis seda kui ajutise iseloomuga manöövrit. Avalikust Nõukogude-vastasest propagandast tõmbuti mõnevõrra tagasi. Samal ajal püüti igati takistada pakti elluviimist (näiteks pidurdati mitmesuguste ettekäänetega Nõukogude sõjaväebaaside rajamist) ning jätkati fašistlikule Saksamaale orienteeritud välispoliitilist kurssi. Domineeris ju nii Eesti kui ka Läti ja Leedu kodanluse seas veendumus, et hitlerlased peatselt tungivad kallale Nõukogude Liidule ning saavutavad selles sõjas kiire võidu.

Eesti, Läti ja Leedu poliitikategelased ja kõrge- mad sõjaväelased pidasid 1939. aasta lõpul ja 1940. aasta esimesel poolel intensiivselt läbirääkimisi, mille põhieesmärgiks oli Nõukogude Liidu vastu suunatud sõjaliste tegevusplaanide koostamine. Nii valmistuti aktiivselt osalema fašistliku Saksamaa eelseisvas sõjakäigus Nõukogude Liidu vastu.

Manöövrite ja natsionalistliku propagandaga püüdis Pätsi-Laidoneri rühmitus uues olukorras oma sotsiaalset baasi laiendada. 1939. aasta oktoobris määras president Päts ametisse uue valitsuse eesotsas J. Uluotsaga. Oma kõnes Riigikogu koosolekul 18. oktoobril 1939 rõhutas J. Uluots: "Mida enam pingeid väljaspool, seda rohkem peavad olema ühendatud ja koondatud kõik rahvast ja riiki hoidvad sisemised jõud. Rahvuslik ühtehoiutunne peab läbistama kõiki meie kodanikke. Vabariigi Valitsus püüab enda poolt soodustada selle ühtehoiutunde süvendamist, pehmemdada vastuolusid ning luua leplikku koostöö tahet kõigi riiklikult hingestatud ko-

danike ja nende gruppide vahel. Lahkhelideks pole praegu aeg ega koht... Enam kui kunagi varem on tarviline kõikide isamaaliselt hingestatud kodanike ühtekuuluvus ja ühistöö..." /6/. Pätsi klikil läks 1939. aasta sügisel korda saavutada mõningane koostöö seni valitsuse suhtes opositsioonis olnud kodanlike ringkondadega (nn. J. Tõnissoni rühmaga). Süvenes ju sel ajal eesti kodanluses tervikuna hirm sotsialistliku revolutsiooniaes.

Eesti tööliisklassi, progressiivse haritlaskonna ja töötava talurahva põhihulgad tervitasid Nõukogude Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti. Nad mõistsid, et see kaitseb Eestit hitlerlaste eest ja loob soodsad tingimused võitluseks Pätsi diktatuuri vastu.

Erinevate sotsiaalsete kihtide erinevat reageerimist Nõukogude Liidu - Eesti vastastikuse abistamise lepingule näitas ilmekalt linnavolikogu valimiste eelne koosolek Tartus 8. oktoobril 1939. aastal. Nimetatud koosoleku olid ühiselt korraldanud J. Tõnissoni rühm ning töölisringkondade tegelased. Jaan Tõnisson väitis (viidates Nõukogude Liidu - Eesti paktile), et Eesti "iseseisvuse lill" olevat närbumas. Tema järel võttis sõna revolutsiooniliselt meelestatud töötajate esindaja arst Viktor Hion, kes rõhutas, et ta ei näe paktis mingit hädaohtu, vaid kindlat kaitset ja toetust eesti rahvale. Koosolijad reageerisid V. Hioni sõnadele kiiduavaldustega. Politsei kutsus aga V. Hioni ülekuulamisele. Kasutades täiendava süüdistusmaterjalina viimase mõningaid kriitilisi ütlusi valitsuse aadressil rahvaülikoolis peetud loengutel, saatis politseidirektor V. Hioni Tartust välja Paidesse /7/.

Eesti kodanluse aastakümneid kestnud propaganda eesti rahva ühtsusest ja üksmeelsest tööst "isamaa huvides" ei kandnud loodetud vilja. 1940. aastaks oli eesti rahvas selgelt lõhenenud kahte põhileeri. Ohel pool kodanlus eesotsas võimaloleva Pätsi-Laidoneri fašistliku klikiga, kes iga hinna eest (kaasa arvatud ka oma kodumaa mahamüümine hitlerlastele) püüdis säilitada ja kindlustada kapitalistlikku korda, varjates seda fraasidena Eesti iseseisvusest ja isamaa huvidest. Teisel pool proletariaat, kellest valdav enamik oli Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel valmis otsustavaks võitluseks sotsialismi eest ning oli ühtlasi veendunud, et eesti rahvuse püsima jäämine ja areng on võimalik vaid tihedas koostöös Nõukogude Liiduga. Mis puutub maa ja linna väikekodanluse, siis ka nende seas oli tekitanud rahulolematust Pätsi kliki fašismimeelne sisepoliitika ja hitlerliku Saksamaa sõiduvette tüüriv välispoliitika. Siiski säilis väikekodanluse keskel veel mingil määral illusioone, et kodanlikus Eestis on võimalik ületada olemasolevad raskused ja saavutada rahvuslik õitseng.

Eelpool nimetatud asjaolud kajastusid ka 1940. a. sotsialistliku revolutsiooni käigus. Kodanluse võimu kukutamine toimus Eestis 1940. aastal suhteliselt kergelt: ilma kodusõjata ja märkimisväärse verevalamiseta.

Kahtlemata aitas selleks kaasa Nõukogude armee üksuste viibimine Eestis. Eesti kodanlus ei julgenud kujunenud tingimustes kasutada relvi töörahva väljaastumiste mahasurumiseks. Seetõttu on ka mõistetav, et töölishulged tervitasid vaimustusega täiendavate Nõukogude vägede saabumist Eestisse 17. juunil. Samuti võeti 21. juuni miitingutel ja koosolekutel vastu tervitusresolutsioone Punaarmeele. Eesti töörahvas mõistis hästi, et Punaarmee kaitseb teda välisvaenlaste vastu ja loob soodsad tingimused proletariaadi võimu kehtestamiseks. Proletaarse internatsionalismi põhimõtted ühendasid Nõukogude armee võitlejaid ja eesti töölisi. Samal ajal rõhutasid 21. juuni miitingutel esinejad, et Eesti riigi ja rahva elus toimuvate poliitiliste ja sotsiaalseste muutuste läbiviimine on eesti töörahva oma ülesanne ning Punaarmee siin vahele ei sega.

Põhiliseks jõuks, kes kukutas 21. juunil Pätsi-Laidoneri-Uluotsa diktatuurivõimu, oli töölisklass, esmajoones just suuremate linnade tööstustöölised. Aktiivselt osales 21. juuni väljaastumises ka teatud osa progressiivsest haritlaskonnast. Järgnevatel päevadel lülitusid töörahva võimu kujundamisse ja kindlustamiseks maatööliste ja kehvikute hulgad. Suur osa väikekodanlusest jäi aga esialgu äraootavale seisukohale ning suhtus teatud umbusuga uude võimu.

Kodanlus ei osutanud küll relvastatud vastupanu, kuid see ei tähenda, et ta oleks leppinud oma peremeheseisundi kaotamisega. 1940. aasta suvel seisnes kodanluse võitlus proletariaadi võimu vastu põhiliselt antinõukogulik propandas, mis oli reeglina kaetud rahvusluse vööbaga.

Revolutsiooniline rahvavalitsus andis laialdased tegevusvõimalused töörahva organisatsioonidele. Viimaste read hakkasid kiires tempos kasvama. Samal ajal piirati tunduvalt kodanluse poliitilist tegevusvabadust. Juuni lõpus - juuli alguses suleti rida reaktsioonilisi kodanlikke organisatsioone (Isamaaliit, Kaitseliit, Eesti Rahvuslaste Klubid jt.). Kõrvuti eesti kodanluse organisatsioonidega likvideeriti ka vene valgekaartlaste mitmesugused ühingud /8/. See kõik vähendas kodanluse võimalusi organiseeritud vastupanuks. Siiski ei saa alahinnata töörahva võimule vaenulike elementide tegevust tol ajal. Esmajoones levitasid nad laimavaid kuulujutte, mõnel juhul kasutasid aga ka ajakirjandust revolutsioonilise rahvavalitsuse poliitika mustamiseks.

Osa ajalehti läks juba revolutsiooni esimestel päevadel töörahva kätte. Samal ajal jäid mitmete keskajalehtede ("Päevaleht", "Rahvaleht" jt.) ning enamiku kohalike ajalehtede etteotsa nende endised omanikud ja toimetajad - kodanlikud tegelased. Nende väljaannete sulgemine ja ülevõtmine toimus põhiliselt alles juuli lõpus - augustis. Tõsi küll, enamik kodanlikest ajalehtedest hoidus avalikest rünnakutest rahvavalitsuse vastu. Siiski ilmus nende veergudel ka mitmeid rahva-

võimu suhtes sapiseid artikleid. Kõige aktiivsem oli selle poolest "Teataja" (toimetaja A. Tõnisson). Tolleaegse kodanliku propaganda klassikaliseks näiteks oli nimetatud ajalehe üks juhtkirju "Põllumeeste õigustatud nõudmised". Selles konstateeriti kõigepealt, et eesti rahva põhiosa moodustavad põllumehed. Edasi rõhutati, et eestlane üldse, eriti aga eesti põllumees olevat kindel eraomanduse pooldaja. Ohtlasi avaldati rahulolematust, et uue võimu ajal ei ole lastud riigivallitsemise juurde Eesti põllumeeste "väarikamaid esindajaid", kes oleksid riiki ja rahvast juhtinud rahvuslikus vaimus /9/. Iseloomulik on sellele artiklile klassivastuolude eitamine ning eestlaste rahvuslike huvide samastamine kapitalistliku korra kaitsmisega. Sama ajalehe ühes järgmises numbris kritiseeriti rahvalitsust Kaitsealiidu ja Eesti Rahvuslaste Klubide sulgemise eest. Eriti tuluselt ülistati seejuures Eesti Rahvuslaste Klubisid, väites, et viimased olevat kujutanud endast "puht rahvuslikku, patriootiliste inimeste apoliitilist organisatsiooni, kelle tegevus oli eranditult suunatud meie rahva isamaalike tunnete kasvatamisele" /10/. Taolisi materjale ilmus "Teataja" veergudel veel teisigi. Seejuures peaaegu kõik "Teatajas" ilmunud töörahva võimu vastu sihitud kirjutised toodi ära ka "Lääne Elu" ja "Järva Teataja" veergudel.

Mõnevõrra tagasihoidlikumalt tegutses juuni lõpus - juuli alguses üks suuremaid kodanlikke väljaandeid - "Päevaleht". Viimase peatoimetaja H. Tammer avaldas ka mõningaid kriitilisi märkusi "vana korra", s.o. Pätsi diktatuurivõimu aadressil ja tegi komplimente rahvalitsusele. Samal ajal aga taotles ta visalt poliitilist tegevusvabadust kodanlikele parteidele ning kaitses kodanlikku eraomandust. Oma seisukohad võtab H. Tammer ise kokku järgmiselt: "Rahvusliku iseolemise ja sõltumatus mõttes on meie arvates eraomandusel olnud ja on edasigi suur tähtsus." /11/. Seega jällegi eesti rahvuse huvide ja tuleviku sidumine kapitalistliku korraga.

Eriti agaralt arendas kodanlus natsionalistlikku propagandat Riigivolikogu uue koosseisu valimiste eel. Valimised kuulutati teatavasti välja 5. juulil ja toimusid 14. ja 15. juulil. Eestimaa Kommunistlik Partei ühendas töörahva hulgad ühtsesse valimisblokki - Eesti Töötava Rahva Liitu. Viimane seadis oma kandidaadid üles kõigis 80 valimisringkonnas. Enamikus valimisringkondades esitasid kodanlikud rühmitused oma vastaskandidaate. Kodanlus püüdis saata oma esindajaid uude Riigivolikokku, et takistada sotsialistlike ümberkorralduste elluviimist Eestis. Seejuures on iseloomulik, et võitluseks proletariaadi võimu vastu ühinesid kõik kodanlikud poliitilised rühmitused alates vapsidest ja Isamaaliidu tuusadest ning lõpetades nendega, kes varem olid demokraatia sildi all Pätsi diktatuurile teatud opositsiooni avaldanud /J. Tõnisson, R. Penno jt.).

Mitmed kodanlikud kandidaadid rõhutasid oma vali-

misplatvormides, et nad kaitsevad eraomandust ja Eesti iseseisvust (s.o. kodanlikku korda Eestis). Juba eespool nimetatud "Teataja" kutsus valijaid hääletama nende "eraomanduse ja iseseisvuse kaitsjate" poolt /12/. Hoogustus ka suuline laimukampaania Nõukogude Liidu vastu.

Sellele kodanluse ideoloogilisele rünnakule "rahvustluse" sildi all vastas Eestimaa Kommunistlik Partei proletariaadi võimu rahvuspoliitika selgitamisega tööraha koosolekutel ja miitingutel, aga samuti vastavasisuliste artiklite avaldamisega ajakirjanduses. Peatume pisut lähemalt paaril sellealasel artiklil. "Rahva Hääles" ilmus A.V. (Arnold Veimeri) kirjutis "Ainult töötava rahva võit kindlustab vaba Eesti olemasolu". Artiklis selgitati Nõukogude Liidu rahvuspoliitikat ja paljastati selle kohta levitatavat laimu. Näidati, kuidas kodanlus rahvuse huvide ja rahvustervikluse loosungitega on töörahvast petnud ja rahva kurnamist õigustanud. A. Veimer kirjutab: "Nüüd käivad rahvavaenlaste agendid ringi, et oma peremeestele, kelle tõeline nägu neist on peletanud iga ausa inimese, värvata poolehoidjaid loosungiga: Eestimaa peab jääma! Iga tõeline tööinimene vastab sellele - jah, Eestimaa peab jääma, kuid ilma teieta, rahvavaenlased! Eestimaa on ja jääb ainult töötava rahva võiduga!" /13/. Ajalehes "Kommunist" avaldati artikkel "Tervest rahvast ja rahvustervikust". Selles märgiti, et tööraha võimu vaenlased süüdistavad kommuniste kavatsuses viia eesti rahvas Vene valitsuse alla. Seejuures püüavad nad samastada NSV Liidu rahvuspoliitikat tsarismi omaga. "Kommunist" näitas selliste süüdistuste alusetust ning selgitas vähemusrahvuste tegelikku olukorda NSV Liidus. Ühtlasi anti ülevaade sellest, kuidas eesti kodanlikud võimumed on oma isamaad maha müünud välisimperialistidele /14/. Võitluses kodanliku natsionalismi vastu pööras EKP suurt tähelepanu Nõukogude Liidu elu ja saavutuste mitmekülgse tutvustamisele. Riigivolikogus valimiskampaania perioodil ilmus kommunistide juhtimisel tegutsevates ajalehtedes rohkesti materjali selle kohta. Nii näiteks ajaleht "Postimees" avaldas ajavahemikul 5. - 16. juulini 10 kirjutist NSV Liidust ("Tadziiki Nõukogude Sotsialistlik Vabariik", "Noorte kunstnike näitus N. Liidus", "Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik", "Ema ja laps N. Liidus" jne.).

EKP selgitustöö rahvusküsimuses aitas nõrgendada kodanluse natsionalistlike sepitsuste mõju rahvahulkades. Oksikute eriti aktiivsete kodanlike tegelaste suhtes rakendati ka repressioone. Nii karistas sisekaitseülema H. Haberman 12. juulil 1940 "Teataja" vastutavat toimetajat A. Tõnissoni 3000 kroonise rahatrahviga või 90-päevase arestiga /15/. Kodanlike kandidaatide esitamiskirjad Riigivolikogu valimistel tühistati kohalike ringkondade komiteede poolt. Kodanlus jäeti passiivsest valimisõigusest praktiliselt ilma.

14. - 15. juulil toimunud Riigivolikogu valimis-

test võttis osa 84,1 % hääleõiguslikest kodanikest. Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaatide poolt hääletas 92,8% valimistest osavõtnutest. Kõigis valimisringkondades osutusid valituteks Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaadid.

21. juulil 1940 tuli kokku oma esimesele istungjärgule Riigivolikogu uus koosseis, mis kujutas endast töötava rahva parlamenti. Samal päeval otsustasid rahvasaadikud üksmeelselt kuulutada Eesti Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks. 21. juuli õhtul kuulas Riigivolikogu ära ka N. Ruusi ettekande päevakorra teises küsimuses (Eesti astumine NSV Liitu). Ettekandja selgitas põhjalikult, mida annab eesti rahvale ühinemine Nõukogude Liiduga nii majanduslikus, sotsiaalses kui kultuurilises mõttes. Ta märkis: "Me tahame astuda Nõukogude Liitu iseseisva Liidu Vabariigina, sest me tahame, et meil oleks kindlustatud Eesti suveräänsus, Eesti iseseisvus ja Eesti rahvuslik kultuur." /16/. Seega rõhutati eesti rahvuse majandusliku ja kultuurilise arengu soodsaid perspektiive Nõukogude Liidu koosseisus. 6. augustil 1940 rahuldaski NSV Liidu Ülemnõukogu selle taotluse ja Eesti NSV võeti nõukogude vennasrahvaste perre.

Eelpool toodust näeme, et revolutsiooni esimesel kuul tuli Eestimaa Kommunistlikul Parteil ideoloogilises võitluses teha suurt tööd kodanlik-natsionalistlike rünnakute ja laimu paljastamiseks ning eesti rahvuse arenguperspektiivide selgitamiseks sotsialismi tingimustes. Paralleelselt sellega pöörasid kommunistid tähelepanu ka Eesti vähemusrahvuste kaasatõmbamisele võitlusse sotsialismi eest. Seejuures tugineti juba 1930. aastatel EKP poolt tehtule.

Petserimaal elas palju vene rahvusest töölisi ja kehvikuid, kes olid kodanliku diktatuuri aastail kannatanud nii kapitalistliku rühmise kui ka rahvusliku ebavõrdsuse all. Juba revolutsiooni esimestest päevadest peale hakkasid nad agaralt organiseeruma ning toetasid igati revolutsioonilise rahvavalitsuse tegevust /17/. Narva linnas olid eesti ja vene rahvusest proletariaadil juba aastakümnetepikkused ühise võitluse kogemused. Narva kommunistid ja ametiühinguaktivistid tegid tõhusat organiseerimis- ja selgitustööd Narva ümbruse valdades, kus domineerisid vene rahvusest talupojad.

Eestimaa Kommunistlik Partei viis Tallinnas ja Tartus läbi koosolekuid vene ja juudi rahvusest töötajatele. Neile selgitati eri rahvusest tööliste ühise võitluse vajadust. Vähemusrahvustest töötajad astusid teiravalt välja oma rahvusest kodanluse vastu. Nii nõuti juudi tööliste, ametnike ja haritlaste koosolekul Tallinnas, et juudi kultuuriomavalitsus vabaneks tagurlikest sionistlikest tegelastest /18/. Juudi töötava rahva koosolekul Tartus võeti vastu otsus nõuda kõigi juudi tagurlike organisatsioonide sulgemist /19/.

Paljud klassiteadlikud vähemusrahvustest töölised

ja talupojad astusid revolutsiooni käigus Eestimaa Kommunistlikku Parteisse. 1940. aasta sügisel moodustasid eestlased EKP liikmetest umbes 80 protsenti. Teisi rahvusi (venelasi, juute, rootslasi, poolakaid jt.) oli Eestimaa Kommunistlikus Parteis 20 protsenti /20/.

Proletariaadi võidule 1940. aasta revolutsioonis järgnes uue, sotsialistliku ühiskonna aluste rajamine. Linnades natsionaliseeriti põhilised tootmisvahendid. Maa kuulutati kogu rahva omandiks ja viidi läbi ulatuslik agraarreform. Esimesi samme astuti sotsialistlikus kultuurirevolutsioonis.

Perioodi 1940. aasta suvest 1941. aasta suveni iseloomustab eesti rahva elus majanduse ka kultuuri hoogne areng, materiaalse heaolu tõus. 1941. aasta esimeses kvartalis ületas Eesti NSV tööstustoodang 1940. a. sama perioodi taseme 65,6 % võrra /21/. Seda saavutati eelkõige tänu seniste tootmisvõimsuste täieliku tegevusse rakendamisele. Tööliste arv kasvas rohkem kui 50 % võrra. Likvideeriti üks kodanliku Eesti rängimaid nuhtlusi - tööpuudus. Märgatavalt kasvas paljude töötajate (eriti tööstustööliste) reaalpalk. Töötajate heaolu tõusule aitasid kaasa ka mitmed teised nõukogude võimu sammud. Oheks selliseks oli madalate korteriüüride kehtestamine. Kui kodanlikus Eestis kulus töölisperekonnal umbes 1/4 sissetulekust korteriüüriks (mõnikord aga veel märksa rohkem), siis nüüd läks selleks otstarbeks vaid 5 - 8 % töötasust /22/. Tunduvalt parandas töötajate materiaalselt heaolu ka tasuta arstiabi ja riikliku sotsiaalkindlustuse sisseviimine. Töölismestade käsutusse anti sanatooriumid ja puhkekodud, mille kasutamise võimalused olid varem olnud peamiselt jõukamatel kihtidel. Ainuüksi Pärnu sanatooriumis puhkas 1940. aasta suvel 1200 tööveterani, põhiliselt töölisel.

Küla kehvemate kihtide ellu tõi murrangu 1940. a. agraarreform. Ligi 25 000 maatameest said esmakordselt oma talu peremeesteks. Teist nii palju oli neid kehvikuperesid, kellele anti maad täiendavalt juurde. Oldse moodustasid uusmaasaajad 1941. aastal 28 % kõigist talumajandajatest /23/. Nõukogude riik toetas igati uusmaasaajaid. Neile anti laenu ja ehitusmaterjali oma majapidamiste rajamiseks. 1941. aasta kevadel asutati Eesti NSV-s 25 masinatraktorijaama ja 234 hobulaenuuspunkti. 1941. aasta kevadistel põllutöödel abistasid nii masinatraktorijaamad kui ka hobulaenutuspunktid tõhusalt uusmaasaajaid ja teisi kehvemaid talusid. 1940. aasta suvel olid Eesti talupojad põua tõttu saanud tavalisest tunduvalt vähem loomasööta. Nüüd saadeti teistest nõukogude vabariikidest Eesti NSV-sse üle 50 000 tonni jõusööta, mida müüdi odava hinnaga eest talurahvale. See aitas leevendada kujunenud rasket olukorda /24/.

Kodanlikus Eestis kehtis küll tasuta kohustuslik algharidus, kuid peaaegu pooled algkooli astujatest ei jõudnud 6. klassi lõpetamiseni. Kõrge õppemaks kesk-

ja kõrgkoolides muutis need suuremale osale tööraha lastest kättesaamatuks. Nõukogude võim tegi juba 1940. aastal palju haridustee avardamiseks. Alustati üleminekut 7-aastasele kohustuslikule haridusele. 80 algkoolis avati VII klass. Keskkoolides kaotati õppemaks. 1940/41. õppeaastal õppis algkoolides üle 7000, keskkoolides umbes 5000 õpilast rohkem kui eelmisel õppeaastal /25/. Loodi ka alg- ja keskkoolid täiskasvanutele, kus 1940. - 1941. õppeaastal jätkas oma haridusteed üle 1700 töötaja /26/. Kõrgkoolides kaotati õppemaks tööraha perekondadest pärinevatel üliõpilastel. Näiteks Tartu Riiklikus Ülikoolis vabastati õppemaksust ligi 80 protsenti üliõpilastest. Järsult suurenes stipendiumi saavate üliõpilaste arv (1940. aasta kevadel sai Tartu ülikoolis stipendiumi 92 üliõpilast, 1941. aasta kevadel aga juba 634) /27/. Töötingimused paranesid ka loominguilisel intelligentsil. Kasvasid raamatute tiraažid, tõusis kirjanikele makstav honorar. Suurenes riiklik toetus teatritele ja teistele kultuuri-asutustele, kasvas kutseliste näitlejate arv. Seoses orkestrite koosseisude laiendamisega leidsid rakendust paljud töötud muusikud /28/.

EKP tegevuses 1940. - 1941. a. oli oluline koht töötajate kasvatamisel internatsionalismi vaimus. Proletaarse internatsionalismi ja nõukogude rahvaste sõpruse ideid propageeriti nii ajakirjanduse kui loengute ja poliitringide kaudu. Tõhus osa oli siin eesti töötajate otsestel kontaktidel teiste liiduvabariikide rahvastega. Need kontaktid arenesid mitmes liinis. Juba 1940. aasta augustis alustasid Balti Manufaktuuri töölised sotsialistlikku võistlust. Mõne kuu jooksul lülitusid selsse kümned tuhanded Eesti NSV töötajad. 1940. aasta lõpul - 1941. aasta alguses astusid paljud Nõukogude Eesti ettevõtted sotsialistlikku võistluse samalaadsete ettevõtetega Moskvast, Leningradist, Ivanovost, Läti ja Leedu nõukogude vabariikides. Nii võistlesid Eesti NSV tekstiilivabrikud sõsarettevõtetega Venemaal NFSV-s. Hoogne sotsialistlik võistlus arenes eesti ja läti meremeeste ja raudteelaste vahel /29/. Võistlusega kaasnenud kontaktid aitasid arendada eri rahvustest tööliste vahel ühtekuuluvuse tunnet.

Ka eesti talupojad tundsid sügavat huvi teiste liiduvabariikide maarahva elu vastu. Oli ju eesti kodanlus palju aastaid levitanud hirmu ja õuduse jutte kolhoosidest Nõukogude riigis. 1940. - 1941. aastal korraldati rida eesti maarahva ekskursioone Moskvasse põllumajandusnäitusele tutvumaks kolhoosikorra saavutustega Nõukogude Liidus /30/.

1940. aasta revolutsiooni järel tihenesid eesti intelligentsi sidemed Nõukogude Liidu teiste vabariikide haritlastega. Ajakirjanduse veergudel hakati süstemaatiliselt tutvustama vennasvabariikide kultuurielu. Nii näiteks oli kirjanduse-, kunsti- ja kultuuriajakirja "Viisnurk" iga number (alates novembrist 1940) pühendatud eri liiduvabariigile. Sageasteks muutusid

kirjanike, kunstnike, muusikute ja teatritegelaste vastastikused külastused. Koostati ulatuslikke plaane eesti kirjanduse paremiku tõlkimiseks vene keelde. NSV Liidu valitsuse otsusel pidid 1941. aastal toimuma Moskvas Eesti, Läti ja Leedu kunstidekaadid /31/. Kuigi sõja alguse tõttu jäid need läbi viimata, etendas dekaadideks ettevalmistus olulist osa Baltimaade kunstiintelligentsi loomingulise aktiivsuse suurenemises ning sõjalike töökontaktide kujunemises teiste liiduvabariikidega.

Sotsialistlike ümberkorraldustega Nõukogude Eestis kaasnes äge klassivõitlus. Nõukogude võimu sammud riivasid teravalt kodanluse, aga ka teatud osa väikekodanlike kihtide majanduslikke huvisid. 1940. - 1941. aastal natsionaliseeriti üle 100 panga ja üle 900 tööstusettevõtte, mitusada laeva, üle 1700 autobussi ja auto, üle 700 kaubandusettevõtte ja üle 11 000 elumaja /32/. Talusid, kelle maavaldusi agraarreformi alusel kärbiti, oli 32 900 /33/.

Võimult kukutatud eesti kodanlus arendas agaralt nõukogudevastast propagandat. Noore ja kogemusteta töörahva võimu tegevuses esines paraku ka vigu ja möödalaskmisi. Olgu siis tegemist majanduselu korraldamisega või kultuuriprobleemide lahendamisega. Kõike seda püüdis kodanlus laimu ja väljamõeldistega paljukordseks võimendada. Ennustati eesti rahva allakäiku ja hävingut nõukogude korra tingimustes, ähvardati nõukogude aktiviste kättemaksuga jne. Koos sellega organiseeriti ka majanduslikku sabotaaži. Ei saa öelda, et selline õnnestustöö oleks eesti rahva enamusele suurt mõju avaldanud, aga mõningaid kõhklusid ja ebakindlust see siiski tekitas, eriti osa intelligentsi seas.

Paljud kodanlikud tegelased kasutasid Eestist pagemiseks sakslaste ümberasumist. Teatavasti sõitis 1939. aasta lõpul ja 1940. aasta alguses Eestist Hitleri kutsel Saksamaale enamik kohalikke sakslasi. 1941. aasta veebruaris-aprillis lahkus Eestist veel umbes 3000 sakslast. Koos viimastega ruttas fašistlikule Saksamaale ka umbes 4000 eesti kodanlikku "rahvuslast", kes olid endale võltsitud dokumentidega hankinud "saksa päritolu" /34/.

1941. aastal aktiviseerus klassivaenlase tegevus Eestis. Organiseeriti põrandaaluseid relvastatud organisatsioone. Kujunes tihe koostöö fašistliku Saksamaa luurekeskuste, eesti kodanlike natsionalistide ja vene valgekaartlaste vahel. 1941. aasta kevadel esines mitmeid otseseid terroriakte: hoonete süütamisi, partei- ja nõukogude aktivistide tapmisi jne. Nendes tingimustes oli nõukogude võim sunnitud kasutusele võtma erakorralisi abinõusid julgeoleku tugevdamiseks. Nädal enne fašistliku Saksamaa kallaletungi saadeti Eestist sunniviisiliselt Nõukogude Liidu kaugematesse rajoonidesse kontrrevolutsioonilisi elemente ja nende perekonnaliikmeid. Sõjaohu olukorras oli selline abinõu vajalik. Paraku viidi nõukogude võimule vaenulike tege-

laste ümberasustamine läbi kiirustades ja seejuures tehti mitmeid vigu. Osa ilmselt kontrrevolutsioonilistest kodanlikest tegelastest jäi välja saatmata, samal ajal aga sattus ümberasustatute hulka isikuid, kelle tegevus ei nõudnud niisuguse abinõu rakendamist. Vahe- tu sõjaohu tõttu ei saadud elanikkonnale selgitada ümberasustamise poliitilist ja riigikaitse- list vajadust. Seda kasutas klassivaenlane nõukogudevastaste meele- olude õhutamiseks /35/.

Võimult kukutatud eesti kodanlus ootas pikisilmi fašistliku Saksamaa kallaletungi Nõukogude Liidule ning valmistus hitlerlaste abiga arveteõiendamiseks töörah- va aktiiviga. Veretule 1940. aasta suvele järgnes ve- rine 1941. aasta suvi.

Kasutatud allikad ja kirjandus

1. Lenin V.I. Teosed. - Tln., 1954. - 24. kd. - Lk 136.
2. Lenin V.I. Teosed. - Tln., 1953. - 15. kd. - Lk.171 - 172.
3. Димитров Георгий. Избранные произведения. - София, 1967. - Т. I. (1906 - 1937). - С. 671 - 672.
4. ENSV ORKA, f. 943, nim. 1, s.-ü. 11, l. 9.
5. Vt. nende küsimuste kohta lähemalt: Pesti M. Rahvuslik reetmine "rahvusluse" sildi all. - Tln., 1960. - Lk. 61 - 141; Arumäe H. Kahe ilma piiril. - Tln., 1979. - Lk. 108 - 115.
6. Päevaleht. - 1939. - 19. oktoober.
7. ENSV ORKA, f. 852, nim. 1, s.-ü. 1545, l. 1 - 19.
8. 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis: Dokumente ja materjale. - Tln., 1960. - Lk. 157; Riigi Teataja. - 1940. - Nr. 55. - Art. 498; Rahva Hääl. - 1940. - 2. juuli.
9. Teataja. - 1940. - 28. juuni.
10. Teataja. - 1940. - 1. juuli.
11. Päevaleht. - 1940. - 2. juuli.
12. Teataja. - 1940. - 8. ja 10. juuli.
13. Rahva Hääl. - 1940. - 8. juuli.
14. Kommunist. - 1940. - 11. juuli.
15. 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis. - Lk. 188.
16. Riigivolikogu II koosseisu I istungjärk. 1. - 13. koosolek: Stenograafilised aruanded. - Tln., 1940. - Lk. 30.
17. Rahva Hääl. - 1940. - 3. juuli.
18. Rahva Hääl. - 1940. - 26. juuni.
19. Postimees. - 1940. - 4. juuli.
20. Kuuli O. Revolutsioon Eestis 1940. - Tln., 1980. - Lk. 177.
21. История рабочего класса Советской Эстонии. - Таллин, 1985. - С. 44.
22. Samas. - Lk. 69.
23. Руусманн А., Тидо Г. Начало социалистических преобразований в эстонской деревне. - Таллин, 1982. - С. 97 - 98; Ruus V. Sotsialistlikud ümberkorraldused Eestis. - Tln., 1980. - Lk. 72.
24. Eesti NSV ajalugu. - Tln., 1971. - III köide. - Lk. 511.
25. Eesti NSV ajalugu: Kõrgoolide õpik. - Tln., 1980. - II osa. - Lk. 229.
26. Kommunist. - 1940. - 6. august.
27. Kalits J. EKP tegevus Tartu Ülikooli kujundamisel nõukogude kõrgemaks kooliks (1940 - 1941) // TRU Toimetised. Vihik 173: Töid NLKP ajaloo alalt III. - Trt., 1965. - Lk. 90 - 91.
28. Vt. nende küsimuste kohta lähemalt: Elango O. Eesti kunstiintelligents pöördemaal (1940 - 41). - Tln., 1979.

29. История рабочего класса Советской Эстонии. - С. 63 - 64.
30. Руусманн А., Тидо Х. Начало социалистических преобразований в Эстонской деревне. - С. 108.
31. Elango O. Eesti kunstiintelligents pöördeastal (1940 - 41).-Lk. 26, 34, 37, 54, 62 jj.
32. Ruus V. Sotsialistlikud ümberkorraldused Eestis 1940 - 1941.-Lk. 52 - 56, 61, 66; Eesti NSV ajalugu.-III köide.-Lk. 505 - 506.
33. Руусманн А., Тидо Г. Начало социалистических преобразований в Эстонской деревне. - С. 97.
34. Angelus O. Ümberasumine Saksamaale // Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas. - Stockholm, 1955. - II. - Lk. 121 - 126.
35. Eesti NSV ajalugu.-III köide. - Lk. 522 - 523.